

ХОРИВ СВЯТОСЛАВИЧ

О Н О В Л Е Н А

ХОРВАТІЯ

ПРАГА

1943

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОБОЄМ»

ХОРИВ СВЯТОСЛАВИЧ

О Н О В Л Е Н А

ХОРВАТІЯ

ПРАГА

1943

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОБОЄМ»

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

Число 8 (97)

Відбитка з «Настуну»

Всі права застережені

Накладом Українського Видавництва «ПРО-
БОЄМ». Прага II., Гавлічкова 22. Друкарня
Ян Андреска, Прага XII., Білгородська 10

На другі роковини її відродження з присвятою її Великому Поглавникові Д-рові Анте Павелічеві.

Країна усташів.

Квітень 1941-ого року приніс світові одну політичну новину: створення Незалежної Хорватської Держави.

На устах політиків, військовиків, союзників і прихильників, а ще більше ворогів, на шпальтах преси й на хвилях етеру пронеслося й проноситься це ім'я: Усташська Хорватія. Проноситься з різними відтинками вимови: з любов'ю, пошаною, а то й залістю й крайньою ненавистю.

На перший погляд виглядало би, що це **новотвір**, вияв волі і примхи побідника. Зокрема цю думку лягнує відома аліянтська пропаганда, відома вже з цього, що й Українську Національну Республіку, 1917—23. років називала не інакше, а прямо німецькою інтригою. А історія любить часто повторюватися, зокрема в того рода видумках аліянтської пропаганди, що немає аргументів проти вияву волі хорватського народу.

Хорватія — це старовинне королівство хорватського народу, що навіть у найващі хвили-

ни турецької навали, коли то Османські орди стукали до воріт цісарського Відня, не затратила своєї державницької традиції й тяглости. Королівство Хорватії й Дальмації проіснувало до року 1926., коли то під впливом сербської володіючої мафії Олекса Караджорджевич проголосив себе самодержцем південних слов'ян, своєю самоволею перекреслив королівство Сербів, Хорватів і Словінців і перехрестив його в ефемеричну **Югославію**. Після приблизно одного століття від його народження прийшло в західній частині Балкану до оживотворення вивітрілих і спліснених уже ідей всеслов'янства. З цією хвилиною дістає старовинне королівство обличчя одної поневоленої і під'ярмленої колонії. Та не на довго. Бо при перших спробах ворожого натиску родиться реакція. На злочини великосербської диктатури, прикритої покришкою югославіянства, відповіли местники славного хорватського народу **ушасті**, його неustraшими воїни-бобіки.

Та про ушастів і їх боротьбу на іншому місці. Насамперед хочемо подати загальні відомості про **край і нарід братніх хорватів**.

Загально про Хорватію знається у нас, українців, мало, навіть замало. Та треба для оправдання додати, що поінформування хорватською справою серед українського народу чи не більше, як поінформування українською справою серед хорватського народу. Не є нашим завданням дошукуватися причин цієї будь що будь не надто приємної ситуації. Коротко треба лише відмітити, що поневолення обох народів зай-

манцями було чи не найважливішою перешкодою, що об неї розбивалося вірне слово правди про оба народи й їх змагання.

Були, щоправда тут і там поодинокі спроби насвітлювання проблем обох народів до часу сучасної війни (до р. 1914.!) та були вони здебільша зникаємі. Після пам'ятного дня 22. червня 1941-ого року загомоніла радісно вся вольна вже тоді хорватська преса про країну майбутнього — про **Україну**.

Більше сотні статей появилося відтоді про українську справу. В тому ж часі з нашого боку не проголошено більше від десятка статей про пробуджену до нового життя Хорватську Державу. Хай отже цей скромний нарис буде бодай малим причинком для поглиблення українсько хорватських відносин, доки не спроможемось братам хорватам зреванжуватися в більше достойний, нашої взаємної приязні, спосіб. Як і в минулому, так і в сучасному в'язали і в'язують нас з лицарським хорватським народом близьке кровне споріднення, спільна традиція боротьби, насамперед з воюючим ісламом, авангардом Азії, як теж і згодом спільна боротьба з облудним всесловянством. Нині лучить нас знова кров проливана хорватськими добровольцями за волю й краще майбутнє українського народу на східньому побоєвищі й українськими добровольцями за вдержання й скріплення хорватської державности. Пролита за спільні ідеали кров стане отим тривким угольним каменем, що на ньому розвинеться дружба, визволених спільними змаганнями, обох братніх народів.

I. Географія й геополітика Хорватії.

Споглядаючи на карту нової Європи, запри-мічуємо на грані південного заходу й сходу Єв-ропи ромбоватий простір, що від 10. квітня 1941-ого року носить гордовите ім'я Незалежна Хорватська Держава. Обіймає він 110.000 ква-дратових кілометрів з 7 мільйонами мешканців, отже паде в чергу таких державних творів як Бельгія, Голяндія, Греція, Болгарія чи Швеція.

Географічний хребет Хорватії творить висо-ка й розложиста Дінарська гірська система, ося-гаючи найвищу свою висоту на границі Черно-гори в горі Магліч, висотою 2387 м.

Границі Хорватії визначені більшістю при-родними межами. На півночі рікою Дравою, на сході Дріною, на заході Адрійським морем (всі ці означення беремо в ширшому поняттю).

Хорватія це здебільша верховинна країна, вкрита, за винятком дальматинського і півден-но-герцеговинського краю, *) розкішними ліса-ми. Та не бракує в Хорватії, здовж численних рік, багатих та пишних низів, що їх плодючість (намулювання) дорівнює інколи найкращій єв-ропейській рілі. Ці низи це Срим і Славонія. Вони й творять шпихлір Хорватії, даючи добір-ну пшеницю, льон, коноплю, кукурузу та цук-ровий буряк. Треба згадати, що кукуруза пред-ставляє найважливіший продукт прохарчування хорватського, зокрема верховинного, населення.

*) „вилісіння“ краю це наслідки хижацької госпо-дарки не-хорватських окупаторських урядів в цих полатях краю.

З мінеральних багатств слід згадати залізо, кам'яне й брунатне вугілля, кам'яну й морську сіль, манган, пірит, хром, магнезит, антимон, мідь, срібло, ба навіть і золото.

Доволі розвинена хорватська індустрія займається зокрема пильно обробіткою металів і дерева, що його добавляють розкішні хорватські верховини. Ціж верховини становлять і скотарське багатство Хорватії. Плекання рогатої худоби, зокрема овець, незвичайно розвинене і становить головний м'ясно-товщевий скарб хорватського населення. Зате славонсько-сримський низ визначається багатою годівлею безрогої худоби.

Адрія й її побережжя, багаті покладами незаступимого в воєнній продукції бавкситу (алюмінієвої руди). Хорватія займає третє місце на світовому торговині в продукції бавкситу.

Багаті значними водопадами (поверх 30-ти метрів спаду) ріки, як Пліва, Крка, Цетіна, дають сильну й майже дарову електричну струю.

Хорватія — це національна держава Хорватів. Та багато хорватів живе поза границями Незалежної Хорватської Держави. Зате живуть в Хорватії також і чужонаціональні не-хорватські елементи, зокрема серби, що поселилися на хорватських землях, зокрема в часі турецьких воєн. Ці сербські оселі знаходяться в країні, що від віків творила стрижінь хорватської державності, в Босні. Ці сербські оселі відділені від хорватської національної території, так що вони творять т. зв. «екскляве».

Хорватський народ є католицького й маго-

метанького віроісповідання. Віроісповідно розділені отже хорвати, подібно як ціла низка європейських народів, як ось німці, мадяри, ромуни й українці. Лише що тут належать віроісповідно люди тої самої крові й походження до двох інших світів. Та це їх ніяк не бентежить жити в прекрасній, подивугідній згоді. Тому не дивниця, що подібно як це є в наведених повище народів, так і в хорватів не довів віроісповідний двоподіл до національного двоподілу.

Густота населення є різноманітна. На півночі Хорватії доволі значна, сягаючи 300 мешканців на 1 кв. км. *)

Велику перешкоду, незвичайно важку до переборення становлять терени заливані щорічно весняними повенями. як теж сголені красові простори. Їх стараються хорвати усунути при помочі меліораційних робіт та заліснення красових площ. Та це останнє йде зокрема пиняво.

Тому, що хорватський народ виказує переважуючу хліборобську структуру (80% населення це хлібороби), немає в Хорватії великих міст. Два найбільші города, стара столиця **Загреб** (поверх 200.000) і Сараєво (80.000) знаходяться на межах держави. Географічний центр творить город Баня-Лука (30.000), що деякий час була столицею Босні. Вона й тепер мала би стати новою столицею відродженої Хорватії. Мимо всіх політичних міркувань затримає Загреб свою провідну ролю, як культурний та індустрийний

*) Др Звонімір Дугачкі: Географічне положення Хорватії, альманах „Хорватія, Загреб, 1941.

осередок. Не треба забувати, що в Загребі перехрещуються шляхи із середнього Дунаю на Адрію та з Альпів на Балкан.

Це й зумовляє в чималому геополітику хорватського народу.

Хорватська держава складається із двох частин:

1. із т. зв. Панонійської рівнини, цебто частини області середнього бігу Дунаю й Сави до її устя в Дунай і

2. Балканського комплексу, що в нього входить південна Хорватія, Босня. Герцеговина й Далмація.

Духовий батько усташського руху, др. Анте Старчевіч, вважає Босню резервуаром найчистішого хорватського елемента!

Влучення північно-західної частини балканського півострова до західного світу зумовляється не лише геополітичними, але й культурними пов'язаннями із цим же заходом. На геополітичний чинник зложилися передусім розподіл римського царства у східне й західне, що їх межа ішла на Адрії від устя ріки Дриму коло Нового Пазару, долиною ріки Дріни, до устя ріки Сави в Дунай.

Господарські основи Хорватії.

Хорватія, це як уже сказано попередньо, переважно хліборобська країна. Та про самовистарчальність Хорватії важко говорити, бо за останні 23 роки югослав'янської опіки зроблено

в тому напрямі так мало, про це й не доводиться окремо говорити.

Повернімо радше до цифр.

Дальмація, яка потребує 700.000 сотнарів пшениці в рік, має 60.000 гектарів землі, що постійно внаслідок весняних повеней залита через декілька місяців водою. Їх осушення дало би приблизно 600.000 сотнарів пшениці. Отже недобір цього зерна в цій дотепер «пасивній» країні був би майже зникаючий. Подібне відноситься до 4 областей на ріці Саві, що заливає постійно 230.000 катастральних моргів (приблизно 120.000 га). Охорона цього великого шмату незвичайно родючої землі піднесла би значно здобутки хорватської господарської продукції. Нова націоналістична влада Н. Д. Х.³⁾ розуміючи велику вагу побільшення збіжородних просторів визначила початковий кредит 160 мільйонів кун (8 міль. РМ) на регуляцію хорватських рік. Це дало працю 20 тисячам хорватських робітників.

Неменше важним чинником є піднесення видайности хорватської рілі. Вона стоїть на 40—70% позаду німецької видайности, хоча треба підчеркнути, що почва в Хорватії є незвичайно плодюча, зокрема немаловажною об'їтавиною є дуже догідні для збіжєвих культур кліматичні й атмосферичні умовини.

Коли взяти під увагу, що в Хорватії засівається щорічно 4 мільйони га пшеницею, а з

³⁾ Цього скорочення „Н. Д. Х.“ вживатимемо постійно для назви Незалежна Держава Хорватія.

мільйони га кукурузою, то стає ясним, що при вмілій господарці хорватський хлібороб покриє не тільки потреби самої НДХ, але й зможе дати певну скількість збіжа для товарообміну з другими державами.

Хорватія є незвичайно багата на овочеві дерева. Начисляється коло 14 мільйонів слинкових дерев, 2,5 міль. яблунь, 1,4 міль. груш і 1,1 міль. оріхів. Та цими цифрами не вичерпується самих продукційних можливостей. Бо йде тут не лише про збільшення числа насад, як більше про видайність та про догідний збут плодів, від чого зокрема залежить більше чи менше інтензивне плекання садівництва.

Під управою вина лежить коло 99.000 га, під управою ярини приблизно 77.000 га.

Хорватія має вимріяні природні умовини для інтензивної годівлі скоту. Поверх 1,8 міль. га пасовищ та сіножатей дають вже певне на-світлення про об'єм скотарських спроможностей в НДХ. Та ці можливості ще зростають. коли брати під увагу незачислені тут лісові пасовища. Та при цьому треба зазначити, що скотарство в останніх десятиріччях, завдяки нераціональній політиці югославянської влади значно потерпіло. Та мимо цього Хорватія все ще є в посіданні 600.000 коней, 2.000.000 рогатої худоби, 1.300.000 безрог, і 3.000.000 овець. Як якісно, так і кількісно можна в Н. Д. Х. ще сильно піднести скотарство.

Одну третину краю покривають ліси. В деяких одначе областях, зокрема над Адрією довела грабункова господарка останніх століть до

«вилісіння» хорватської верховини. В хорватських лісах ще доволі багато дичини, подибається ще ведмідь, над Адрією має свою батьківщину шакаль, не згадуючи вже про дрібну дичину. В зв'язку з тим доволі розвинене ловецтво.

Вкупі з лісовою господаркою, що дає великий прибуток від високовартісного будівельного дерева, треба згадати й хорватське бджільництво, що в певних областях краю доволі сильно розвинене й має перед собою велике майбутнє.

Соковиті трави й зела верховин дають прекрасну пашу для бджоли.

Немаловажний продукт, зокрема попитний на експорт задля своєї високої якості представляє тютюн. Спутана донедавна тютюнева господарка білгородським монополем, що платив за ледви 5% вартості продаваної собою тютюневої продукції, не могла належно розвиватися. Не згадуючи вже про те, що тютюн був продуктом завзятої контрабанди, що пожирала багато людського матеріалу у вічній боротьбі з представниками білгородського монополю. Зокрема слід підчеркнути таку обставину, що за тютюн випродукований на корінних сербських землях той же самий монополь платив значно вищі ціни, як за тютюн виплеканий хорватським селянином на хорватських землях. Завдяки виправленій тютюневій політиці власної усташської влади починає двигатися хорватська тютюнева господарка.

Крім розвинення тютюневих культур плянується великі культури промислових (олійних) рослин і лікувальних зел, котрі й до тепер гра-

ли поважну роль в національній господарці хорватських земель.

Незвичайно велике значення має риболовля, що давала в мирних часах пересічно 7 міль кілограмів риби на загальну вартість 50 міль кун. З цього зуживано в цілій Югославії тільки половину, а половину лову вивожено до середущої Європи. Одну п'яту риболовного здобутку консервовано.

Хоча після визначення нових границь між Хорватією й Італією ті цифри міняються, то все-таки риба остає й надалі важним експортним артикулом Н. Д. Х.

Для консервування риби не маловажна річ олія. Тут треба зазначити, що хорватська Далмація має власні оливкові гаї, що дають поважну кількість цього високовартісного рослинного товщу. Дотеперішня продукція оливи виносила 518 тон, а є всі дані на те, щоби її продукцію значно збільшити.

Відносно промислових сирівців треба зазначити, що велику роль відіграє тут брунатне вугілля й лігніт. Колишня Савська бановіна (загребська область) продукувала пересічно 572.000 тон. При поліпшенні методів продукції (в більшості працюють малі приватні підприємства) можна числити з піднесенням продукції вугілля на бодай 1 мільйон тон річно. Паливо знаходить своє збільшення зокрема у великих запасах лісу й могутніх кількостях використовуваної водо-електричної енергії.

Велике значення мають поклади залізної руди (головно в Босні). Менші поклади манга-

ну, антимону, графіту, міді, камяного вугілля, а навіть золота не грають покищо в експлуатації хорватських корисних копалинь значної ролі. Зате могутні поклади бавкситу (алюмінієвої руди), що їх заслугою колишня Югославія находилася на 4 місці світової, а на 3 місці європейської продукції, дають тепер Хорватії великий капітал для експорту, мимо цього, що велика частина покладів цієї вартісної руди припала Італії. Та Хорватія має все ще значні поклади бавкситу коло Кніна й Мостару.

Великі надії покладаються на верчення земних газів і нафти. Зокрема перед веде тут гора Буявіца в хорватській Мославині, що находиться нецільх 100 км від Загребу, отже столиця і промисловий центр Хорватії має під рукою даровий опал.

При розгляді й обговоренні всіх оцих мінеральних багатт в Н. Д. Х. треба взяти під увагу обставину, що всі вони ще настільки невикористані, ба що більше, навіть ще довільно й непросліджені, що трудно говорити про максимальну спроможність хорватського гірництва. Зокрема багата боснанська верховина криє в своїх надрах ще неодну несподіванку.

На цих основах розвинулася доволі значна хорватська індустрія, що з гірництвом включно дає zatrudнення 7,4% усього населення Н. Д. Х. і відкриває перед хорватською народньою господаркою великі горизонти на час мирної раціональної господарки.

Хорватські міста.

Культуру кожного народу відзеркалюють у великій мірі живі й мертві спомини й пам'ятники. І одних і других є в Хорватії безліч. Про живі згадаю на іншому місці, зупиняючись над хорватською селянською культурою.

Тут хочу бодай найзагальніше начеркнути ролю, яку відіграють в хорватському національному й культурному житті хорватські міста.

Перше всього треба собі усвідомити, що в Хорватії по всім усядам довільно каменя, а навіть і мармору, отже не диво, що старовина втесана у камінь чи витесана із каменя говорить до глядача на кожному кроці про славне минуле предків сучасних хорватських усташів.

Коли столиця Хорватії робить на глядача незвичайно миле враження чепурного європейського сотисячного міста (нова урядова статистика начисляє 225.000 мешканців), тоді в Далмації та Боснії подибуються правдиві перлини старини. Ось такий наприклад Дубровнік (Рагуза) — це мимо одного важкого землетрусу (перед двома приблизно століттями) перлина середньовіччя. Самий город оточений старинним муром, з прекрасними оборонними вежами. Від сторони моря не бачиться багато з цього чудового міста. Воно закрите сірими скелями, що на них лише вправне око може розслідити bastіони, залишки слави колишньої кріпости. Поруч цих же сірих скель видніють розкішні модерні вілли, що розвинулись тут на фундаменті славної

в минулому хорватської **дубровацької републіки**, що й з Наполеоном на прю ставала.

Хорватські міста можуть з правом вживати імени заборона християнства. Ним вони дійсно й були. А славні твердині, як Яйце, Ключ, Кліс і інші через довгі роки, а то й віки, ставили чоло потузі Османів.

Цікаво, що в згадуваній уже Далмації ще й до нині зберіглася стара літургія й старі глаголичні книги. Відомий хорватський єпископ **Гргур** Нінський витесаний рукою мистця стоїть грізно перед мавзолеєм Діоклеціана (тепер катедрою-базилікою) в Спліті і з пальцем піднятим в гору так і застиг на сторожі особливостей хорватського обряду.

Окремим чаром оповита Босня. Чудове переплетення антики й хорватського середньовіччя оповите пізнішою османською патиною. Перед усьому ведуть городи Яйце, Сараєво, Банялука й Мостар. Коли ви хочете бачити правдивий орієнт, вам не треба їхати в Арабію, вистарчить вам приїхати в Босню й тут його зустрінете в приманчивій дівичій красі. Та знайдете й щось зовсім неорієнтального в цих людей, що під впливом обставин прийняли віру й звичаї турецьких завойовників та не змінили душі своєї слов'янсько-хорватської. Почуєте тут пісень-пісень, що їх у подібній величі й красі ледви чи де стрінете, пісень, що з них могутнім акордом промовляє велика хорватська народня душа...

Сараєво — столиця хорватських музульманських удільних володарів, везирів, т. зв. Босна-Серай (столиця Босні) побудоване в стилі

хорватського ренесансу, як його називає знаток хорватської культури проф. І. Хорват.

Це город із 1001-ої ночі зр. своїми поверх 100 богомолями, мечетами, що тут називаються звичайно «джамями». Коли на небосклоні, замкненому мало що не з усіх сторін високими горами (до 2000 м висоти, саме ж Сараєво лежить на висоті 900 м!) зійде місяць, на тих же високих горах забагровіють ватри й вогні, а в самому городі безчисленні лямпіони й заграє сумовита босанська капеля, глядач очарований. Очарований якимось зокрема близьким собі живим орієнтом, при зустрічі з яким бліднуть усі описи та оповідання про цю казкову країну.

Щоби одначе віддати справді вірно й гідно шану оцим казковим городам хорватського орієнту, не можна про них згадати лише кількома реченнями, як це є в нашому випадкові, в чому нас обмежує наша загальна тема. Та це відводило б нас від основного первня нашого нарису.

Хорватська селянська культура.

Традиція хорватської селянської культури, що охоплює тепер територію від Істрії по Дріну, від Мури по Которський фйорд, сягає до часів тієї давньої слав'янської ери, коли то хорвати ще сиділи на північних хребтах Карпатів. Із цього прадавнього дідицтва ще нині цвіте обрібка конопель, льону й вовни при помочі різнородніх домашніх споруд. Орнаментака тка-

нин, коливоротків, пряділок, веретен тощо, виказує прастарі спільні взори.

Сюди також належить крашення й писання яєць.

Діякі орнаменти вказують навіть на співжиття із північними слав'янами. Не можна тут поминути теж спільних у прототипах музичних інструментів: дутих «гудало», як теж і всяких кобз, лір і т. п., що в народніх співців своєю формою інструменту незвичайно подібні у всіх слав'ян.

Далі треба згадати про багатство хрестинних, весільних і похоронніх обрядів, далі обрядів у звязку зо змінами пір року, колядки й веснянки тощо.

Будівництво й його стиль міняли свої форми під впливом нових і посторонніх обставин. Та задержало воно три засадничі форми: кам'яних бльокгавзів, зрубів і хат на палях, цю останню зокрема в краях навіщених щорічно весняними повенями.

Воли у запрязі під старим і характеристичним прямим ярмом (а не луковим, вигнутим що подибується тільки в Ліці, на подобу північно європейських країн), свідчить про схожість з ярмом праматерика.

Неменш цікаво, що в Хорватів збереглися **опанки** (постоли) плетені із шкіри, а то й з лика.

Різдвяна ялинка т. зв. «**бадняк**» знана в південних, як теж і в північно-західньо-європейських народів, а незнана в північних слав'ян, зовсім не подибується в північних околицях

Хорватії (!). Забобонне палення ялинки в печі, як святого дерева, є залишком обрядового палення ялинки при хатньому вогнищі, одною із найбільше святкових церемоній із найдавніших часів.

Незвичайно цікаві є подробиці хорватської народньої ноші. В області **Дунаю** у Шокців і Буневців, далі в Славонії та Меджімурю носить-ся чоботи (вплив мадярського сусідства) та широкі штани, що не є в звичаю інших околиць Хорватії де переважають постולי (!). Крім порядних гунь з вовни (льодену) т. зв. гале, альїне або джоге, носяться часто більші або менші овечі кожухи.

Цікаві є звичаї в хорватському Загорю з паленням стосів на Великдень. Ватри на узгіррях розпалені враз дають незатерте й незабутнє вражіння.

Різниці територіяльних пейзажів — голий крас Адрії в противенстві до плодючого панонського низу над Дунаєм — впливають чимало на оформлення й відзеркалення хорватської селянської культури.

Селянська архітектоніка дуже різноманітна: на Адрії кам'яні будівлі, в Славонії деревляні будинки. В динарській полосі подибують-ся **стріхи**, в самій Динарі (в горах) вже тільки **гонтою** покриті зруби.

Народне господарство ціховане на Адрії риболовлею, пліканням оливкового дерева й дрібним скотарством.

Скотарство процвітає тим більше, чим душе

заглиблюватися від моря в Дінару, де набирає тієї самої ваги що й хліборобство.

Добре помітну межу відмінного менталітету, сказати б можна дещо відокремленої культури, завважується на півдні й південному сході Хорватії, на південних межах рік Уни, Сани, Врбасу, Босни й Дріни й далі на південь від них. Важним та не одиноким фактором у цьому є іслам, як релігійно-цивілізаційний комплекс. Було б злишнім вичисляти всі чужі слова, що збагатили словний скарб хорватського народу, з яких тільки деякі закралися і до нашої мови. Ось деякі з них: «шальваре» — шаравари, «нануле» — дерев'яні постели, «фереджа» — горішня одяга музульм. жінок, «зар» серпанок; «курбан-байрам» — магомет. свято. Та всі вони стали прямо змістом і символом деяких понять хорватської мови.

Цікаве поле спостережень уявляє собою світ амулетів, музичних інструментів, домашніх знаряддів тощо. Бо треба знати, що вплив ісламу зокрема у Босні й Герцеговині був такий сильний, що ще донедавна носили там і католики як накриття голови **фез**, а в деяких околицях більш консервативні одиниці носять ще й до нині довкола голови шаль на подобу турбану, т. зв. «сарук» або «пешкір».

Католицьке населення цих двох в горі згаданих країв перебрало не тільки тамбуріцу із мусульманських інструментів, але також і спосіб магометанської мелодики, ритміки й рецитативу.

З усіх народніх звичаїв чи не найхаракте-

ристичніше, бо споконвічне, являється т. зв. «шішано кумство» при стрижінню юнаків, при чому не грає тут ніякої ролі обставина, що магOMETани кумують христіянам й відворотно.

На окрему увагу заслуговують традиційні перегони з цілянням у галопі списом у завішений перстінь т. зв. «алька» у Сіню. Є ще й інші альки, але сінська найславніша, а завелася вона в дні 15 серпня від року 1715 на знак радості після побіди над Турками під мурами славного города Сінь.

На островах Лястово й Корчуля називаються тамошні лицарські гри «кумпанія» або «морешка». У цих грах виступають переважно змагуни в традиційних історичних строях. Тут слід відмітити, що гру «мореска» подибуємо в романських народів!

Відносно народніх вишивок слід відмітити, що в Босні й Герцеговині виступає переважно **низинка**, але є краї і з хрестиковими взорами.

Галтування є зокрема розвинене й виказує незвичайно велике багатство красок та взорів на північ від ріки Сави. Зокрема ніжні є ці мотиви, переважно рослинні, як теж і геометричні на жіночих хустках на голову «пече», на шапочках «поцуплице», сорочках, запасках і т. п.

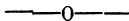
Наприкінці треба згадати, що хорватська народня культура не зможе відгородити себе вповні від чужородніх впливів. І так треба відмітити, що в хорватську народню-селянську культуру починають чимраз частіше вкрадатися чужі міщанські елементи. Ручні вироби є нагороджувані фабрикатами, музика набирає закра-

ски модних шлягрів, орнаментака засмічується чужими міщанськими взорами. Та це вже відай доля усіх культур, що їх не щадить зуб часу модерної цивілізації з її молохом, технократичним століттям.

ІСТОРІЯ ХОРВАТІВ.

Хорвати це виразно **арійський** народ.

Вже в IV. століттю злучуються вони з **гота-ми**, з якими з бігом часів зливаються в один одноцілий **хорватський** народ. (Проф. І. Хорват).

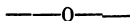
Автор доволі обемистої розвідки п. з. «**Хорвати й їх післанництво на протязі тринадцяти століть історії**» всеч. о. Херубін **Шевіч** подає таку національну генезу хорватського народу:

«Забарвлення й п'ятно хорватській нації надало **плем'я Хорватів**, та не можна поминути цієї обставини, що на сучасній історичній території Хорватів жили Ілліри, Дальмати та Слав'яни, яких він за П. Данієло Фарлаті, автором визначного хорватського істор. твору: «*Illyricum Sacrum*», називає залюбки не «*Slawi*», але «*Sclavi*», або «*Sclavini*» беручи цей останній термін від Прокопія, цитуючи з окремим підчеркненням, що «*Regnum Dalmatiae a Gotis originem a Sclavis incrementum accepit!*» цебто, що... королівство Хорватів дістало свій початок від Готів, а охопило приріст слав'янства.

Для цих же слав'ян він не має найменшого сентименту, бо з насолодою цитує Цедрена й Зосіма, знаних з цього, що їх описи Слав'ян зводилися до негативних характеристик про слав'ян. Так і о. Шегвіч гадає, що слав'яни це був до самостійного життя нездібний елемент, що почувався щасливий, коли міг служити гунам, аварам, готам і т. п. диким ордам. Мимо цього наводить він в іншому місці, що це «народ вельми меткий в лісових гірських боях, що переманював цілий балканський півостров».

Хорватів уважає о. Шегвіч ані готами, ані слав'янами, а так прямо хорватами.

Про здобуття Дальмації хорватами згадує він, що «не становить це знищення етнічних і культурних первнів краю. Хорвати не поборювали старожильців... бо хорвати, це на його думку... народ з раси панів.

На просторі поміж Карпатами, Вислою й Одрою бушує мандрівка народів. Повстає Біла або Велика Хорватія, що її згадує вже в X. столітті грецький кесар Константин Порфірогенетос. В часі поразки Аварів під Царгородом приходять Хорвати в Дальмацію й підбивають лідярмленіж тамже аварами слав'ян.

Із Дальмації підбивають хорвати краї між Савою і Дравою.

У Дальмації створили хорвати з часом найсильнішу верству місцевого населення. За часів Карла Великого попали панонські хорвати в його розлоге царство, але зараз же по смерті

Карла розпочав князь Людевіт на Сісаку війну з наслідником Карла Вел. Людовиком Побожним.

Дальматинські хорвати були зразу вірними васалами Карла й тому Аахенський договір дозволяв їм поширити свої межі до мурів романських городів на побережжі Дальмації. З тією хвилиною старе поняття Дальмації як провінції (раніше між рікою Раша або Арса в Істрії до Білгороду на Дунаєві, дотикаючи західної Морави й Колубари в Сербії, заторкуючи ріки Дрім і Мат в Албанії до східного берега Адрії), обмежується до означення п'яти міст: **Котор** (Cattaro — Каттаро), **Дубровнік** (Ragusa), **Спліт** (Spalato), **Трогір** (Trau Tragurion), **Задар** (Zara) й острів **Црес** (Cherso), **Раб** (Arbe) і **Крк** (Ve-glia).

Осідком перших хорватських володарів були городи Солін (Salona), Біхач, Кнін, Біоград, і Нін. Це й колиски хорватської державности.

Хорвати ділять свою історію на такі доби: 1. княжу, 2. королівську, 3. Унія з мадярами, 4. доба турецьких війн, 5. доба боротьби з Австрією й Мадярщиною і врешті 6. доба національного відродження.

Хорвати, щоправда не всі, прийняли християнство вже в 7 столітті. В році 1941. обходили хорвати 1300-сотні роковини від свого охрещення.

Як першого володаря згадує писана хорватська традиція Князя Трпіміра, фундатора бенедиктинського монастиря в Соліні. Його наслідники Домагой, Бранімір і Мутімір скріпили хор-

ватську державу настільки, що Бранімір зміг створити вповні суверенну хорватську «кралєвіну», якій від року 887 до 1000. венеціянці платили данину за вільну плавбу по адрійському морі.

Чергу хорватських **королів** відкриває **Томіслав**, увінчаний королівським вінцем на **Дуванському полі**.

Константин Порфірогенетос згадує про Томіслава, що орудував цей володар 100 тисячами піхотинців, 60 тисячами комонників та 80 великими й 100 меншими кораблями.

Великою славою втішався король Петро Крешімір (1058—1074), що володів Боснею і Неретванією.

Король Звонімір, жонатий з сестрою мадярського короля Ляйоша, закінчує почет хорватських народніх суверенів. З його смертю (1102) Хорватія лучиться персональною унією з Мадярщиною. Та удільні хорватські князі удержують і надалі свої пишні двори, неначе володарі. Хорватського **бана** називають чужі послы в Буді віцекоролем.

Поскільки Хорватія правила сама собою, хай посвідчить факт, що коли в р. 1353. Ляйош Вел. хотів відступити Дяльмацію Венеції, власний брат мадярського короля Степан, князь хорватський, спротивився такому нарушенню прав королівства Хорватії. Стяг самостійности Хорватії високо держать в той же час хорватські вельможі: Качічі, Шубічі та Нелепічі. Згодом виступають на політичну арену хорватського по-

літичного життя два нові роди: Зрінські і Франкопани.

Рік 1463. вітає на границях Хорватії турецьку навалу. Бани Беріславичі та Франкопани вінчаються славою безсмерття в боях з Турками.

В ті ж самі часи паде доба боротьби хорватів за їх право вибирати собі короля вольними голосами.

Рік 1566. значиться хорватськими Термонілями під мадярським Сиготом (Сігет), що його боронив хорватський бан з 2500 хорватів перед 100.000 турецькою армією.

Побідні турки переводять великі пересування населення на границях і на окраїнах Хорватії. Вивозять з Босни тисячами хорватів, а на їх місце поселюють сербів та волохів, що під впливом тотожного віроісповідання асимілюються з сербами. В цьому часі вимандрують хорватські бунєвці із Герцеговини до Бачки.

В XVII. столітті очолюють боротьбу хорватів два згадувані вже роди вельможів Зрінські та Франкопани, що за змову проти габсбурського насилля гинуть 1671 року у Віцер-Нойштадті.

Своє відношення у персональній унії характеризують хорвати в р. 1712 так:

«...Колись ми підчинялися із вільної і не-примушеної волі мадярському королеві, але ніколи мадярському королівству. Ми є **вольні** люди, а не раби!»

Про часі турецької навали хорвати не говорять лише з огірченням і осудом. Навпаки вони чи й не з правом, говорять, що ці важкі часи

не осталися без певних корисних осягів. Між іншим проявляється це й у тому, що найчистіша хорватська шляхта збереглася в Босні, як т. зв. аґи й беґи, що в їх жилах пливе старохорватська кров.

З випертям турків із Хорватії зачинається скріплений наступ Відня й Будапешту на хорватський народ, його права та привілеї. Марія Терезія і Йосиф II. касують хорватську конституцію. Сойм хорватських станів стає королівською адміністраційною радою. В р. 1799 доходить навіть до такого обезцікавлення державними справами, що хорватська шляхта підчиняється добровільно намісництву в Будапешті, не маючи змоги стягнути власних засобів для вдержання власного намісництва. В цьому потягненні й криється зародок усіх непорозумінь між хорватами й мадярами на протязі цілого майже півтора-сторіччя, аж до розвалу австромадярської монархії.

В часи Наполеона переживає Хорватія інвазію французьких військ. В р. 1805. в братіславському договорі відступає Австрія Наполеонові Хорватію (королівство Іллірії). Цей же сам Наполеон знівечив столітню республіку Дубровнік, оці хорватські Атени. Та французи скоро наприкрилися хорватам починаючи італізувати Далмацію. Цю лиху спадщину італізації Далмації перебрала австрійська адміністрація, бгаючи італійську мову в школу й уряд, дарма, що про неї дальматинський селянин не мав найменшого поняття.

З упадком Наполеона відроджується націо-

нальна свідомість в Хорватії. Професор загребської правничої академії Людевіт Єлячіч мусить у ці часи ізза своїх надто патріотичних викладів складати професорську тогу. В р. 1815. хорватські поети й письменники, а між ними Міхановіч, автор хорватського гимну «Л'єпа наша домовіно!» і Надь закликають послуговуватися лише рідною хорватською мовою в літературі: Врешті приходить до голосу відомий Гай з його іллірським рухом. Це щоправда рух з усеслав'янською закраскою, та він приносить у висліді боротьби ідей кристалізацію хорватської національної думки.

Дня 29 липня 1845-ого року приходить на історичній Марковій площі в Загребі до **кровавого** зудару іллірців і мадяронів, що відкидали ідеї всеслав'янства. В два роки пізніше, дня 23 жовтня 1847. переперли іллірці на місце проєктованої мадярської, як урядову, хорватську мову.

Коли в мадярському парламенті Кошут заявив, що він не знає ані хорватського імені ані хорватської національності, тоді стало усім хорватам ясно, що цей спір може вирішити лише зброя. Револуційний рік 1848. довів до зудару Австрії з Мадярщиною й на кін історії виходить знова войовничий народ хорватів. Хорватський бан Йосиф граф Єлячіч проголошує себе з днем 19 квітня 1848-ого року автономним провідником управи Хорватії й заповів, що він **крім власних не буде слухати нічиїх приказів!**

Дня 29. квітня одержав бан Єлячіч від хорватського Сабору (сойму) необмежені повнова-

сті для оборони Батьківщини. Та на виставлення війська не було в хорватській, а й в австрійській скарбниці гроша. Цей брак покрито із складок дорожочінностей одушевленої хорватської суспільности.

На жаль Єлячич був кращим вояком як дипломатом і своїх мілітарних успіхів не зумів використати для своєї батьківщини.

Після невдачі Австрії на італійському побоєвищі зажадали хорвати, очолювані / епископом Штросмаєром, прилучення Дальмації до Хорватії.

В р. 1867. одержала Хорватія октройокану (накинену) виборну систему, згідно з якою перші вибори бан барон Левін Равх, вводячи в цей хорватський сойм мадяронську більшість. **Та навіть того рода сабор мусів визнати хорватів як політичну націю з власною територією й автономною владою, власним законодавством у внутрішніх, освітніх і вишкільних справах.** Єдиною урядовою мовою є на основі рішення сабору тільки хорватська мова на території цілої Хорватії, ба навіть в мадярсько-хорватському парламента мають послуговуватися хорватські послы хорватською мовою. Хорватський бан як керманич автономної влади відповідає тільки перед хорватським сабором. Його іменує король на внесок спільного мадярсько-хорватського прем'єра.

Та цією автономією хорвати не вдоволили-ся. Від року 1857. перебуває один з чільних хорватських народніх провідників Евген Кватернік на еміграції. З поворотом Евгена Кватерніка в

Хорватію спалахає в хорватській Ліці народне повстання, здушене в р. 1871. Дня 11. X. 1871. гине провідник повстання Евген Кватернік в м. Раковіці. З тою хвилиною здана ціла Хорватія на поталу корупціоністів попіраних групою Вукановіча, а через нього й всевладним вже тоді масонами.

В р. 1878. на берлінському конгресі дістає Австро-Мадярщина в «опіку» Босню й Герцеговину. Та замість у склад Хорватії припадають ці два старохорватські краї в склад Мадярщини.

Врешті приходить для хорватів злощасне «банування» — володіння бана мадяра Кіна Гедерварія, (Khuen Hedervary). За його управи увійшло в сабор 103 сербів, з яких 101 попірало його політику. В тих умовах приходить до скрайніх потягнень. Дня 3. жовтня 1885. задають хорватські послы Давид Старчевіч і Гржаніч зненавидженому банові прилюдно копняка. Та графа Гедерварі ця публична й болюча дигонорація не вражає. Він покидає Хорватію тільки в році 1903, коли то по цілій Хорватії відбулися кроваві демонстрації.

Рр. 1912—13, заповнені балканськими війнами виносять на верх нашошення сербщини в коаліції, яка вповні орієнтується на Београд, а навіть приходить до закинення поняття сербсько-хорватської й переіменування в **югослав'янську** коаліцію.

У світовій війні фаворизується **чехів і сербів**, на шкоду **словаків і хорватів**.

В р. 1917-ому в так званій деклярації з Крф

(Корфу) проголошується **сконфедеровану державу СЕРБІВ ХОРВАТІВ і СЛОВІНЦІВ!**

В дні 29. X. 1918. хорватський Сабор зриває всі зносини з Австрією і Мадярщиною. З розвалом монархії перебирає повноту влади Національна Рада, яка дня 24. XI. 1918. р. заявила за з'єднанням з сербами, що й переведено в діло дня 1. XII. 1918. Та сталося це без одобрення народніх мас та всупереч їх інтересам. Повних 23 роки протестував хорватський народ проти цього з'єдинення, що створило з Хорватів другорядних громадян сербської Югославії.

У краю й на еміграції почала за тих 23 роки зростати нова сила, що повела хорватський народ новими шляхами, сила, що воскресила славну батьківщину вільних і володарних хорватів.

Це **УСТАША**, що під кермою свого Головніка відродила

Незалежну Хорватську Державу.

Історія хорватського визвольного руху «Усташа».

Ідейна основа хорватського усташського руху засягає науки згадуваного вже на іншому місці Батька хорватського відродження, по хорватськи «оца домовіне», д-ра Анте Старчевіча, та його друга мученика Євгена Кватерніка. В цьому часі, коли зачали оформлюватися зародки й первні модерного націоналізму, ці два великі хорватські мужі порушили справу з'єди-

нення всіх розділених країв між Мурою, Дравою, Дунаєм і Дріною та Адрійським морем в одну суверенну й незалежну Хорватську Державу. Коли в році 1918. хорватський народ попав проти своєї власної волі в сербське ярмо під покришкою т. зв. конфедерації С. Х. С. (королівства Сербів, Хорватів і Словінців), тоді науки Анте Старчевича почали промовляти зо скріпленою силою до найширших хорватських мас. Вже в році 1919—1920. почали рішені на все хорватські мужі організувати збройний опір проти сербської займанщини. Особливе становище займав між ними 30-літній адвокат др. Анте Павеліч і світової слави вчений проф. др. Мілян Шуфляй, що його згодом закатували в жахливий спосіб сербські окупанти. В деяких краях прийшло до збройного повстання проти сербів. Та до загального збройного зриву справа не дозріла. Пізніше перебрали верх у Хорватії угодові струї. Одначе коли в р. 1928. від стрілів сербського посла Пуніші Рачіча в салі београдської «народної скупштїни» впали хорватські народні представники, а між ними й провідник поміркованої хорватської селянської партії Степан **Радіч**, стало для всіх ясним, що збройного зудару хорватам з сербами не оминати, та що тільки збройним шляхом можна здійснити визволення Хорватії. З допомогою рїжних хорватських боевих організацій молоді творить Анте Павеліч в другій половині 1928-ого року напіввійськову організацію «**Хрватські домобран**». Відзвив хорватської молоді та її приплив в ряди нової організації був такий стихійний, що впро-

довж кількох місяців її сітка охопила всі хорватські землі.

Дня 6 січня сербський король Олександр проголосив в дотогочаснім королівстві Сербів, Хорватів і Словінців військову диктатуру й своє королівство перезвав новим іменем **«Югославія»**, що до речі було нічим іншим як здійсненням сербських мрій т. зв. Великої Сербією, що великодушно зреклася в користь новотвору її свого старого імені, щоби тільки досягнути своєї цілі.

В тих же умовах мусів і хорватський Домобран міняти свою тактику, переходячи до нелегальної роботи... у краю та приступаючи до організування великої хорватської еміграції в Європі та в Америці.

Вже в січні 1929-ого року організує Анте Павеліч в Загребі **тайну революційну організацію «Усташів»**, надає їй статут, що стає у відповідній час основою устрою Незалежної Хорватської Держави. В цей статут вложила **«Усташа»** свої основні цілі: створення незалежної хорватської держави на цілій національній та історичній території хорватського народу, — організацію цієї держави на ідеях міжнародньої солідарности та співпраці всіх клас. — очищення хорватських земель з елементів, що її расово, кровно й духово чужі й ворожі, — впровадження здорового й сильного авторитету на місці ліберально-демократичного хаосу. «Усташа» боролася всіми засобами, включно до збройного зриву, щоби здійснити свою ціль. •державне визво-

лення і внутрішню розбудову хорватського народу.

З кінцем січня 1929. р. подається др. Анте Павеліч із своїми найближчими співпрацівниками поза кордони Хорватії, щоби організувати там хорватську еміграцію та щоби навязати контакт з тими державами, що потерпіли внаслідок версайського договору. Вже в перших місяцях свого побуту за кордоном розвиває А. Павеліч як провідник Усташі широку політичну діяльність, що стала підвалиною зовнішно-політичної орієнтації хорватського народу й цим міжнароднім угольним каменем, що на ньому оснований згодом Незалежну Хорватську Державу. Поглавник зараз навязав приятні звязки з Італією, Мадярщиною та Болгарією. Хоча тодішня Німеччина була ще тоді слаба, покладав Поглавник уже відразу велику вагу на те, щоби й у німецького народу розбудити зацікавлення для хорватської визвольної боротьби.

В часі свого побуту в р. 1929. в Софії Поглавник заключив формальний договір з македонськими революціонерами, на основі якого хорвати й македонці зобов'язалися боротися рамя в рамя проти сербського насилля.

Хорватська політична еміграція знаходила у вичислених вгорі краях повне зрозуміння, як теж велику моральну допомогу. Так отже було можливим підняти велику писану пропаганду проти ширених з Београду брехливих офіційних звідомлень. До «Усташі» почали громадно приступати хорватські виселенці в Європі, Північній і Південній Америці, ба навіть виселенці в

Африці й Австралії. «Усташа» приступає до видавання власної преси. Її органами являються в різний час і в різних краях: «**Усташа**», «**Croatia Press**», «**Хрватські Домобран**» (Буенос Айрес), «**Незавісна Држава Хрватска**» (Пітсбург) і т. д. Згадані органи друковано на хорватській як теж і на інших, чужих мовах, а інформували вони хорватського виселенця в цілому світі, як теж і цей увесь світ, де тільки жили хорвати, про боротьбу хорватського народу за його краще майбутнє. Рівночасно з розгалуженням і поширенням «Усташі» закордоном росте революційна діяльність проти великосербської диктатури в самій же Хорватії. В різних околицях і областях приходять до кровавих зударів хорватських усташів з сербськими властями. Повстанча акція «Усташі» в Ліці осінню 1932. р. потрясла основами сербської диктатури.

Жертви хорватського усташського руху великі й численні. Багатьох усташів повішено на основі присуду београдського суду для охорони держави. Ще більше число закатовано в середньовічних катівнях і тюрмах. Найбільше число боеків впало в чинних зударах в час демонстрацій. Понад 8000 хорватів засуджено на основі закону про охорону держави. Десятки тисяч літ важкої тюрми (здебільша перебутих на примусових роботах в державних копальнях!) наложено на тисячі хорватських патріотів. Одначе увесь цей терор не був у силі припинити боротьби усташів і заломити хорватського народу. Коли в році 1934-ому зник з політичної арени носій великосербської диктатури король Олександр

дер Караджорджевіч, сербське насилля опинилося на зворотній точці свого діяння. З того часу ставав розвал Югославії очевидний. Београдська влада намагалася надаремно при допомозі міжнародної масонерії, жидівства й т. зв. «Ліги народів», що в ній вміщалися всі темні сили очорнити хорватський визвольний рух. В Женеві організували Бенеш, Титулеску й Ефтіч міжнародний процес проти «Усташі». Вони намагалися представити цю репрезентацію найшляхотніших елементів хорватського народу, як групу міжнародних терористів. Масонські інтриги мали погребати співпрацю хорватського народу з тими народами, що носилися з ідеями Нової Європи.

Політику грубого насилля проти хорватів у краю й на чужині, а в парі з тим і провокаційні затії проти сусідів продовжує дитина Оксфорду князь-регент Павло Караджорджевіч. Головною ціллю цієї політики було розгромлення об'єднаного хорватського визвольного фронту, очолюваного Поглавником і веденого «Усташею» — та пірвання звязків між хорватами й їх великими та малими сусідами. Одначе ця політика неясности, фальшу й облуди та разячої несправедливости не могла на довго вирушити вагітних державницьких зовнішніх і внутрішніх проблем. Та не могла вона ослабити сили «Усташі», що основана на життєвих вимогах хорватського народу залишалася незалежною від усіх потягнень београдської політики.

«Усташа» працювала невтомно. вживаючись в усі перешкоди й небезпеки нелегальної

праці. «Усташа» ширила незрушиму віру, що Хорватія віднайде своє місце в Новій Європі. Так отже почала зарисовуватися під фасадом облудної Югославії потайно й неодмінно сильветка нової хорватської держави.

Клітини «Усташі» ширилися не тільки по селах та містах Хорватії, але вони розрослися систематично на територію усієї югославянської держави, охоплюючи поліцію, жандармерію й військо. Београд та його експоненти в Хорватії, що не мали внутрішнього зв'язку з хорватською душею, не догадувалися навіть здалека, як глибоко засягла своїми впливами «Усташа».

Коли внаслідок нахабної провокації генерала Сімовіча здерто фальшиву маску з обличчя Сербії, вибила година, коли усташі могли сповнити свою місію.

Вже на протязі другого дня війни проти Югославії, коли дії йшли ще на болгарській і словінській границі, почато в Хорватії діяльність над визволенням народу й відбудовою державности. Прийшло до повстання полків під Беловаром, що заняли місто й усунули сербських старшин. Вслід за цим прийшло до відмови послуху й у інших полках.

Дня 10 квітня відчинили хорвати браму своєї столиці побідним німецьким військам й проголосили рівночасно

Незалежну Хорватську Державу (Незавісна Држава Хрватска)

на етнічній й історичній території хорватського народу.

Перевівши здійснення свого першого постуляту поставив собі хорватський визвольний рух провести організацію Незалежної Хорватської Держави на раніше прийятих засадах «Усташі».

До реалізації тих засад приступив Усташський Рух з тою самою послідовністю, рішучістю, витревалістю й заппадливістю, що їм завдяки, складаючи рясні жертви, боровся він в найважчі часи свого діяння за здійснення свого найвищого Ідеалу.

АНТЕ ПАВЕЛІЧ

Поглавник «Усташі» й Незалежної Хорватської Держави.

Провідник хорватського визвольного руху й обновитель Хорватської Держави народився дня 14. липня 1889. року в Герцеговині, в селі Брадіні на Іван-полонині, де його батько працював при будові залізниці. Стараннями своїх батьків, а далі власною пильністю й працею, з усім молодечим запалом кинувся до книжки. Гімназію закінчив у Босні, у Травніку. Звідсіля подався на хорватський університет в Загреб. де присвятився правничим студіям. Лічанин (верховинець) по батькові, вихований в Босні, пристав молодий Анте в ряди борців зпід стягу батька хорватського визвольного руху д-ра Анте Старчевіча. Хоча незвичайно скромний, стає він осередочною особою, довкруги якої збиралася ще до світової війни уся патріотична молодь

Хорватії. Бо його погляди були незвичайно ясні: думка була в нього постійна, а витривалість і непохитність подивугідні.

Війна скінчилася. Долю хорватів (подібно як і українців) припечатано. З безмірним болем глядить Павеліч на те, як сербський режим вбирає в шори його нарід і закладає йому кайдани. Він перший між цими, що свідомі того, що з ворогом не ведеться боротьби паперовими протестами, орхестрами, самою просвітянщиною тощо. Не кажучи вже про мильне в своїм заложенні бажання в парламенті перехитрити ворога. Ні!

Він знає, що **сили** треба протиставити **силу**! Хоча він тільки 30 літ старий, він вже першого року після програної організує з групою рішених на все мужів першу революційну акцію проти Београду. Одного зпоміж них, проф. Міляна Шуфляя замордувала згодом крадьки в своїх підвалах сербська дефензива. Та обставини ще не вповні зрілі до акції закрової на велику скалю й Павеліч зо своїми співробітниками попадає в тюрму. Небавом виходить на волю. Та не закидає раз початої праці. Навпаки він її поглиблює й удосконалює. Він заходить у маси. Він втягає в свої ряди патріотичну хорватську молодь і робітництво. В тій цілі він творить Хорватський Робітничий Союз, як першу національну робітничу організацію. Доки Степан Радіч, провідник Селянської Хорватської Партії, стояв за Незалежну Хорватію, ішов Павеліч з ним, коли ж одначе Радіч іде на згоду з Београдом, Павеліч зриває зносини з офіційно

признаним «провідником» хорватів і творить в р. 1926. разом з др. А. Трумбічем Хорватський Бльок, з рамени якого вибирає його стольний Загреб своїм послом в р. 1927.

Коли ж дня 20. червня 1928. р. серби в своїй безпримірній підлості вбили на засіданні парламенту провідника Хорватської Селянської Партії (ХСС) і віцепрем'єра влади посла Степана Радіча, стало всім хорватам ясно, що навіть у формі опозиції. не кажучи вже про співпрацю, як це було з ХСС, у парламенті хорватським патріотам нема що більше робити ані вжити.

Про це тоді багато балакалося поміж хорватами. Та здебільша безпляново. оттак собі в дневних гулірках. Одиноким чоловіком, що створив певний плян і поробив відповідні підготовчі заходи до його переведення був др. Анте Павеліч. Він закладає боєву революційну організацію «Хрватські Домобран», що в її ряди мимо стихійного припливу хорватських патріотів не приймається на осліп. Сюди приймалося тільки випробуваних борців, відданих ідеї одиниць, за яких зналося, що для них ніодна жертва не є за тяжка, коли йде про самостійну й щасливу Хорватію. Коли сербський король Олександр — дня 6 січня 1929. р. проголосив і завів військову диктатуру, щоби терором зломити опір хорватського народу, то угодовецькі політики через одну тільки ніч успіли проголоситися... приватними особами! Один навіть висловив, що ця форма (диктатура) скорше вирішить на його думку хорватське питання, як стара псевдоде-

мократична. Та Павеліч не дався ані ошукати, ані застрашити. Він зрозумів, що диктатура — це кривава, безмилосердна боротьба на життя і смерть і вона не може закінчитись половинчатою згодою, компромісом, але тільки повною перемогою, або повною поразкою і знищенням Хорватії.

Він не дався обманути смішними надіями, що диктатура впаде сама собою, з власної, мовляв, внутрішньої слабости; чи що евентуально допоможе хорватському народові «совість культурного людства» це б то міжнародне збіговище філантропів (человіколюбців) в Женеві. Павеліч знав, що треба держатись народньої пословиці, що вчила: «Поможи собі сам і Бог тобі допоможе!» В найбільшій тайні збирає він зараз після проголошення сербської диктатури вибраних членів «Домобрана» та творить із них конспіративно-революційну організацію «Усташа». Їй ставить він ціллю зо зброєю в руках боротися за віднову Незалежної Хорватської Держави на цілій етнічній та історичній території хорватського народу. Це діється на початку року 1929. Зараз після оснування «Усташі» виїздить Павеліч зо своїми найблищими співробітниками закордон: щоби там зорганізувати той мільйон хорватів, що в цілій Америці й Європі жили поза досягом сербської тиранії, а далі, щоби власною дипломатичною акцією здобути для справи самостійної Хорватії ці всі держави, що скорше чи пізніше мусіли дійти до конфлікту з Сербією.

Свою акцію закордоном починає Павеліч

нову сторінку хорватської історії. Державницькою далекозорістю, безпримірно в новішій хорватській історії, він вбачує майбутнє Європи й з найбільшою западливістю та непохитністю працює в тому напрямі, щоб носіїв нового ладу в Європі мати за собою, для своєї справи.

Вже з перших днів приїзду закордон він зв'язується з провідними особами Італії, Німеччини, Мадярщини й Болгарії, знаючи, що приязнь цих держав забезпечить хорватському народові остаточну перемогу. Багато політиків у самій Хорватії не то що не розуміло, а прямо підкопувало ґрунт Павелічеві, тимбільше тому, що він зв'язався з носіями ідей нового ладу в Європі. Вони ж зате звикли тільки кожну вістку з Лондону—Парижа вважати «святим письмом!» Тому, коли їм в Лондоні сказали, що Хорватія вповні самостійною бути не може, було це для тих же політиків останньою точкою над «і»! І хто не хотів скоритися диктатові лордів-масонів, був для них божевільним фантастом.

Крім дипломатичної акції Павеліч працює передусім над внутрішньою організацією самої «Усташі», що в ній бачить він зав'язок хорватської збройної сили. Його революціонери повели немилосердну боротьбу з сербською диктатурою. На насилля відповіли силою, на розстріли—стрілами й бомбами. Загребські угодовці, що привикли до каварняної політики, зжахнулися. Бож по їхньому така праця не могла принести хісна хорватському народові, мовляв, серби дущі від хорватів, отже радше на час пригнути єпину й ждати, поки ситуація сама собою не

зміниться. Про це, що хорватський народ думав інакше від цих же каварняних політиків, свідчать його великі симпатії та співучасть у праці й діянні «Усташі». Бо хорватський народ був готовий і на найбільші жертви, що повели б його до перемоги.

Боротьба хорватських революціонерів потягнула за собою багато жертв та доказала, що ці жертви не були надаремні. Повстання в Ліці (частині хорватської верховини) в 1932. р. показало вперше перед світом, що й наскільки слабою є влада сербів у Хорватії, як теж, скільки готовий хорватський народ зо зброєю в руках постояти за свою самостійність. В. осени 1934. р. вбито голову сербського насилля: в Марсеї гине Олександр Караджорджевич. Хорватський народ своїм демонстративним голосуванням в р. 1935. дає свій голос за «Янка-пушту» (один з уштанських таборів), а проти «Опленца» (мавзолей Караджорджевичів).

Після марсейського атентату майже увесь світ виступає проти Павеліча. Білгород домагається його голови. Та Італія збереже свого майбутнього союзника. Тому білгородське судилище засуджує його вже вдруге позаочно на смерть. А в Женеві міжнародне збіговище під покришкою т. зв. Ліги Нації веде процес проти хорватських усташів і намагається їх проголосити міжнародними терористами, а не борцями за волю власного народу. Масони, міжнародне жидівство, капітал, королівські роди й поліції усього світу накидаються місяцями на Анте Павеліча й його борців. Та надаремно. Бо Павеліч

не належав до тих політиків, що в тюрмі інакше мислили, як на волі.

Він і в найващих обставинах залишився вірний своїй ідеї, Незалежній Державі Хорватії та Революційному Хорватському Рухові, що його він створив. Завдяки такій поставі свого Провідника вийшов хорватський визвольний рух незломний і в роках найващих спокус. Щобільше, після Олександрової загибелі злагіднів натиск сербських властей. В міру цього переноситься хорватський усташський рух в міста й села по цілій Хорватії, досягаючи навіть тих, що мали захищати Сербію на хорватських землях: до хорватів у поліції, жандармерії й у війську. Цьому вниканні завдячує «Усташа» свої великі успіхи при народженні Незалежної Хорватської Держави:

Коли ж провід Хорватської Селянської Партії (ХСС) своєю безсоромною угодою з Београдом з р. 1939. знову поклався плазом перед займанцем, прирікаючи й приставши берегти Югославію й Сербію навіть за ціну війни з Німеччиною та Італією, тоді хорватський народ відвернувся вповні від цієї ХСС, вбачаючи єдиноправильність політики, що її від 20 років вів Анте Павеліч. Врешті, коли провід ХСС приступив із кількою сербських генералів до війни, прозріли й останні, найдобродушніші, хорвати. І тому хорватський народ не послухав проводу ХСС, щоби захищати неділиму Югославію, як гаранта хорватських прав, але відгукнувся на заклик Павеліча, обертаючи здебільша одержав-

ну при мобілізації зброю проти своїх гнобителів.

До більших двобоїв не приходило. «Хоробра» югослав'янська армія, зараз по перших ударах заархівувалася й розлетілася. А хорватський народ завдячуючи правильній співпраці свого Поглавніка з переможними державами Осі, виборів власну державність.

Самостійність Хорватських Земель проголосив Краєвий Командант «Усташі» генерал Славко Кватернік, пропам'ятного дня 10 квітня 1941. року. За кілька днів вїхав у визволену хорватську країну її сальватор Поглавник Анте Павеліч. З собою привіз він визнання Хорватської Держави з боку її обох великих сусідів. Хорватський народ завдячує тільки йому здійснення своєї віковичної мрії й правди, що за нею в Хорватії мають володіти тільки: **Бог і Хорвати!**

Так дитина хорватського села, син лічсько-босанської верховини, др. Анте Павеліч. своєю працею, відданістю, жертвенністю, безмірною любов'ю і боротьбою спас і врятував Хорватію від 22-літньої неволі і після 839-років відновив уповні Незалежну Хорватську Державу.

УВАГА! НОВИНА!

Вже появилсь великий українсько-
німецький і німецько-український

СЛІВНИК

д-ра КУЗЕЛІ,

д-ра РУДНИЦЬКОГО,

Гани НАКОНЕЧНОЇ.

ЦІНА 18.— РМ. ● Пересилка 10%.

Замовлення і гроші посилатйте
на адресу:

»Probojem«, Prag XIV-65, Fach 3.

Відзнаки

для хлопців

ТРИЗУБ З МЕЧЕМ

Ціна 1 РМ

для дівчат

**ТРИЗУБ З ЧЕРВОНОЮ
КАЛИНОЮ**

Ціна 1.50 РМ

для всіх

ПРАПОРЕЦЬ З ТРИЗУБОМ

Ціна 1 РМ

Замовлення посилайте
на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, PRAG XIV.-65, Fach 3.

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

Число 9 (97)

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

українських книжок, підручників, часописів, журналів, портретів, листівок, відзнак — знаходиться в **Українському Видавництві „ПРОБОЄМ“** в Празі. Тудя і посилайте свої заховлення на таку адресу:

Verlag „Probojem“, Prag XIV.—65, Fach 3.